

Відгук

на дисертацію Городинської Лілії Станіславівни «Нобілітет та етикетна українська культура ранньомодерної доби: традиція, впливи, практики (XVI – XVIII ст.)», представлену до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 032 Історія та археологія.

Світоглядні засади людських спільнот мають великі перспективи наукових пошуків. У цьому зв'язку варто наголосити на проблематиці історії матеріальної та духовної культури через розвиток взаємин світського типу як всередині суспільства, так і в площині міждержавних відносин. Особливо це стосується ранньомодерної доби, за яких уявлення про оточуюче середовище формувалося, здебільшого, не на матеріальних чинниках, а наявні джерела не завжди є достатніми для реконструкції історичного минулого, його закономірностей та особливостей.

Дисертаційна робота Л. Городинської присвячена історії розвитку етикету світських заходів і прийомів в Україні XVI–XVIII століття в історико-культурному вимірі. Етикет та його культура тут розглядається як невід'ємна складова загальної історії культури, що зумовлена національними, релігійними й іншими традиціями та моральними принципами, виробленими етносом впродовж багатьох століть.

Л. Городинська достатньо повно обґрунтувала актуальність теми, визначила об'єкт, предмет, мету та основні завдання наукового пошуку, вказала на методологію дослідження, відзначила наукову новизну дисертації, її практичне значення. Аналізуючи стан наукової розробки питання дисертантка цілком обґрунтовано зауважила, що дослідження обраного нею напрямку раніше не проводилося.

Характеризуючи джерельну базу роботи та її інформаційні можливості, Л. Городинська акцентує увагу на використаних документальних джерелах, які зберігаються у фондах архівів Києва, Львова, Вінниці, Житомира, Тернополя, Чернівців, що свідчить про значну копітку евристичну працю і

ретельність при зборі та обробці інформації. У роботі широко використані публічно-правові акти, документація центральних та місцевих органів управління, а також епістолярні і наративні джерела, що дозволило детально реконструювати традиції, впливи та практики етикетної культури українського нобілітету ранньомодерної доби. На основі аналізу існуючих джерел авторка зробила висновок про їх достатність і повноту для розкриття поставленого питання.

Окреслюючи генезу етикету, церемоніалу й протоколу на українських землях, Л. Городинська аргументовано стверджує, що вони значною мірою визначалася державною приналежністю. На елементи традицій княжої доби згодом впливали литовські, польські й турецькі практики. Насамперед, це стосувалося дипломатичного етикету й побуту нобілітету. Водночас дисертантка наголосила, що європейські впливи на ранньому етапі формування світської етикетної культури шляхти українських земель найбільш яскраво проявилися з входженням їх до складу Речі Посполитої. Постежувалися помітні нововведення в практиках етикету, церемоніалу й протоколу насамперед у дипломатичній сфері, світських урочистостях (коронаціях, прийомах) і на рівні побуту. Разом з тим із турецько-татарського етикету переймалися традиції шанобливого ставлення й виховання, проведення застіль, дипломатичних прийомів, підношення подарунків тощо.

Практики етикетної культури козацької старшини Л. Городинська логічно розглянула у військово-дипломатичній сфері Гетьманщини. Зокрема, на прикладі традицій прийому високих іноземних гостей, які супроводжувалися підношеннями подарунків, різноманітними розвагами (козацькі ради, застілля, полювання тощо). Важливим церемоніалом стало також вручення вірчих грамот. Водночас козацький світогляд, менталітет спричинили певну моду на їх уклад життя, що вважався в староукраїнській культурі звитяжним, гідним, традиційним. Особливо враховувалися елементи лицарської гречності по відношенню до слабкої статі, церемонії поваги до

полеглих хоробрих воїнів, протокол вшанування гетьманських гостей, деяких вимог до культури харчування, поведження у суспільстві.

Досить переконливо дисертантка проаналізувала поширення французьких впливів на розвиток етикету світських заходів української шляхти, насамперед через запозичення кулінарних традицій. Все більше вкорінювалися правила шанобливого спілкування і звертання до знатних людей. Зв'язок укладу життя нобілітету українських земель з австро-німецькою етикетною культурою простежений після входження їх частини до складу Австрійської імперії, а російських з початку XVIII ст.

Прикінцеві висновки до дисертації підбивають підсумки і результати всієї роботи, дають відповіді на завдання, поставлені на її початку.

Зміст автореферату є ідентичним з основними положеннями дисертації.

Дисертаційне дослідження Л. Городинської не викликає заперечень стосовно здобутих результатів. Однак хотілося б висловити кілька зауважень та побажань, що виникли під час ознайомлення з текстом роботи. Насамперед щодо актуальності теми, зайвою видається розлога версія історії розвитку етикету на українських землях. Тут слід сказати, насамперед, про значення досліджуваного питання для розуміння соціокультурних процесів в Україні. Нижня хронологічна межа є необґрунтованою, оскільки з рубежа XV – XVI ст. вважається початок ранньомодерної доби в європейській історії, а в Україні її окреслюють переважно із Люблінської унії 1569 р. Новизною дисертації не може бути введення до наукового обігу нових архівних документів, адже це засадничі речі дослідницької праці.

Аналізуючи історіографію питання дисертантка розподілила досягнення попередників на три групи. До першої віднесла праці українських і зарубіжних вчених, що вивчали «різні аспекти історії українських земель у ранньомодерну добу». Розпочала із праць Н. Яковенко, опублікованих на початку XXI ст. Але ж у попередні 150 років вийшло декілька десятків ґрунтовних праць вітчизняних дослідників, присвячених XVI – XVIII ст.! Від розвідок Володимира Антоновича, Михайла Грушевського, Дмитра

Яворницького до Володимира Голобуцького, Вадима Дядиченка, Федора Шевченка, Олександра Оглоблина, Валерія Смолія, Валерія Степанкова, Юрія Мицика та ін. А далі алогічний висновок «Однак, попри величезну вагу згаданих робіт Н. Яковенко в науковому світі, ми залучали їх матеріали лише додатково, адже історикиня не ставила за мету розкрити у них проблематику, пов'язану з темою нашого дисертаційного дослідження» (с. 29). Далі подібний алогізм, заява, щодо робіт Я. Калакури, О. Рафальського та М. Юрія «Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність», «Українська культура: цивілізаційний вимір», «Ментальний вимір української цивілізації» «для нас теж мали певний інтерес» (с. 30) без їх аналізу з питання дисертаційного дослідження Л. Городинської. Сумнів викликає і «значущість» для останнього вказаних у тексті праць О. Реєнта, Л. Лещенко, Т. Никоненко, Р. Михайлової, Д. Вирського. А про монографії Олени Дзюби «Приватне життя козацької старшини XVIII ст.». К., 2012 та Ольги Ковалевської «Зображення кризь віки: іконографія козацької старшини XVII – XVIII ст.» К., 2014 навіть не згадано.

Перелік прізвищ вчених, які «проводять дослідження з питань сучасної дипломатії» не відноситься до досліджуваної теми Л. Городинської. А теза автора, що «О. Сагайдак розкриває традиції дипломатії різних держав світу (Англії, Франції, Німеччини, Італії, країн Північної та Південної Америки, Латинської Америки, Сполучених Штатів Америки, Азії, Близького Сходу, Австралії), а також малих європейських країн, які певною мірою вплинули на формування етикету українських світських заходів» (с. 33) не витримує критики. Аналогічні недоречності стосуються і праць з дипломатичного протоколу, які не стосуються ранньомодерної доби. Чого варті лише праці Е. Піткевич «Етикет менеджера, мистецтво хорошого тону в бізнесі» та С. Ікановича «Дипломатичний протокол в житті менеджера».

Важливе значення в роботі Л. Городинської має термінологічний апарат. Проте при його окресленні слід наголошувати на власному баченні, а не викладати описову історію питання.

Говорючи про витoki церемоніалу і протоколу в Україні з часів середньовіччя Л. Городинська стверджує про формування багатопланової системи світської етикетної культури, пов'язаної з колами істеблішменту. Проте в тексті відсутні відомості власне про український нобілітет, який мав сприймати ці зовнішні впливи і реалізувати їх у практиках.

На жаль, третій розділ, який є основним у роботі, позбавлений історичного контексту. Відповідно і виклад матеріалу дається фрагментарно без прив'язки до політичних перипетій доби «Руїни», куди чомусь влітається матеріал про перебування в Україні французького військового інженера Гійома Левассера де Боплана (с. 111-112). В цьому ж плані робиться посилання на працю голландського філософа першої половини XVII ст. Гуго Гроція «Про право миру і війни» (с. 115). Водночас історичний фактаж поданий лише до початку XVIII ст. при задекларованому у назві розділу його кінця.

Поширення французьких впливів на розвиток етикету світських заходів на українських теренах ранньомодерної доби нелогічно висвітлюється через окреслення цього процесу в Речі Посполитій, власне на польських землях (с. 139-144). Вказуючи на поширення в Україні російських великосвітських норм Л. Городинська акцентує увагу майже виключно на епосі Петра I, хоча й зауважує, що вони впевнено розвивались у напрямку від німецької-етикетної культури до англо-французької. Але ж останнє відбувалося в наступні часи особливо «екатерининські». Цікаво було б дізнатися, що нового і позитивного принесли в Україну такі «норми»?

Водночас вказані недоліки носять в основному частковий характер і не знижують наукового рівня дисертації Л. Городинської, не впливають на загальну позитивну її оцінку. Дослідження «Нобілітет та етикетна українська культура ранньомодерної доби: традиція, впливи, практики (XVI – XVIII ст.)» є самостійною і завершеною працею, в якій отримано нові обґрунтовані результати. Основні положення наукового пошуку висвітлені в авторських публікаціях.

Таким чином, дисертаційне дослідження Лілії Станіславівни Городинської «Нобілітет та етикетна українська культура ранньомодерної доби: традиція, впливи, практики (XVI – XVIII ст.)» відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», ухваленого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., зі змінами (постанова МОН № 656 від 19.08.2015 р.) щодо кандидатських дисертацій», а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук із спеціальності 032 Історія та археологія.

Офіційний опонент -

доктор історичних наук,
професор кафедри історії України

Київського університету
імені Бориса Грінченка

31 жовтня 2023 р.

В.О. Щербак

